
Les perspectives de la política lingüística aplicada a la llengua catalana*

per Xavier Lamuela

Passats més de deu anys d'ençà de la proclamació de la constitució espanyola de 1978, és molt important de tenir avaluacions dels diversos aspectes de la política lingüística feta per l'estat durant aquest període. Però també és útil encara d'analitzar globalment el sentit de la planificació lingüística aplicada i aplicable a la llengua catalana, que és el que em proposo de fer ara. Examinaré els elements implicats en la planificació lingüística per acostar-me a una anàlisi dels supòsits actuals d'aquesta política i veure quines perspectives hi ha de trobar-hi una alternativa.

Parteixo de les funcions socials de les llengües: comunicativa o instrumental, definidora o constructora de la realitat i simbòlica o connotativa. La funció comunicativa resulta la més evident, encara que en moltes situacions no és la més important: les llengües són instrument de la comunicació, que és un mitjà per a l'acció, per a l'activitat social. La funció que anomeno definidora constitueix la llengua en mitjà del pensament: la construcció de la realitat es fa en les diverses llengües de la humanitat, es fa, per a cada societat en la llengua o en les llengües que hi són presents. Pràcticament no podem pensar res de les coses que d'alguna manera no hagi passat per la nostra capacitat de dir-ho. La funció connotativa opera amb el fet que tots els elements lingüístics evoquen situacions i que, evocant situacions, adquireixen valors. Els elements lingüístics i cada llengua com a conjunt, a causa d'aquesta funció connotativa, adquireixen un valor simbòlic. A l'hora de plantejar-se què és la planificació lingüística, convé tenir presents aquestes tres funcions de les llengües.

* Aquest text va ser presentat el gener de 1989 a la sessió sobre «Política lingüística i situació de la llengua catalana» del cicle de debats sobre *Catalunya 1979-1989: Deu Anys d'Autonomia Política*, organitzat per la Facultat de Ciències Polítiques i Sociologia de la Universitat Autònoma de Barcelona.

També tindrem en compte les diverses situacions socials en què es pot trobar una llengua. Jo proposo una primera classificació elemental d'aquestes situacions: anomeno llengües establertes les que no es troben afectades per una situació de conflicte, llengües subordinades les que veuen limitada la seva vigència per l'ús d'una altra llengua i llengües dominants les llengües establertes que, amb el seu ús, limiten la vigència d'una llengua subordinada.

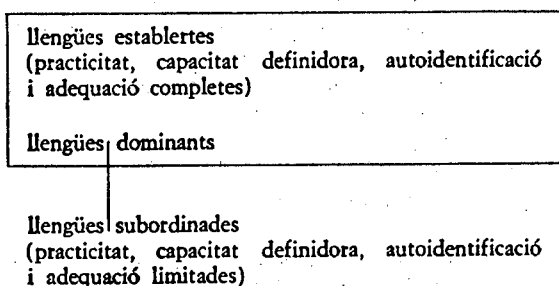
Recordant les funcions de les llengües, podem dir que les llengües establertes garanteixen l'activitat social dins d'una societat, és a dir que la funció instrumental passa obligadament per la llengua establerta. Pot ser que hi hagi llengües que garanteixin determinades activitats però que no tinguin el màxim valor instrumental dintre de la societat en què es parlen, que en última instància no en garanteixin el funcionament.

Posant etiquetes a les diverses situacions, parlarem de practicitat total d'una llengua quan aquesta —llengua establerta— garanteix en última instància el funcionament de la societat. I naturalment també garanteix un sistema coherent i complet de construcció de la realitat: la llengua que no pateix una situació de conflicte és en definitiva la que dona la visió més completa i més coherent del món dins de la societat on es parla. I llavors també vehicula un sistema coherent i complet de referències i de connotacions. A més a més és adequada en totes les situacions comunicatives possibles en aquella societat. Només en situacions molt marcades pot passar que es consideri que no ho és: ara, per exemple, no seria adequat que jo m'expressés en espanyol, però evidentment això no priva que l'espanyol sigui una llengua establerta en el domini català.

Pel que fa a la funció simbòlica, les llengües establertes s'associen al nivell més alt d'autoidentificació dels seus parlants. El cas més característic és el de la vinculació de les llengües a la nacionalitat estatal, fins i tot en el cas que siguin compartides per diversos estats.

En les llengües subordinades, anomenades tradicionalment minoritàries i després amb més sentit crític minoritzades, falten en una certa mesura tots aquests elements caracteritzadors del que és una llengua establerta. En les societats on es parlen, la llengua establerta és una altra, que llavors per relació a les subordinades, és la llengua dominant.

Amb això tenim el sistema terminològic de tres elements que havia enunciat: llengua establerta, llengua subordinada i llengua dominant. Naturalment, a partir d'aquí s'haurien de caracteritzar tota una sèrie de situacions diferents, però em sembla que aquests termes representen les nocions bàsiques necessàries per a enfrontar aquesta problemàtica.

L'expressió planificació lingüística es refereix a un conjunt de decisions sobre l'ús lingüístic i als mitjans que s'estableixen per a donar acompliment a aquestes decisions. D'acord amb aquesta definició, la planificació lingüística pot servir qualsevol mena de decisions. Aplicada a la promoció d'una llengua subordinada, pot ser que es plantegi simplement de garantir-ne la supervivència, però perpetuant-ne el caràcter subordinat. I de fet aquesta és la concepció dominant actualment a Europa. El fet és que existeix planificació lingüística amb aquest caràcter i penso que s'hauria de revisar l'alternativa que ja ens és familiar entre normalització i substitució (ARACIL 1965). Una altra possibilitat és que la planificació s'orienti a l'establiment d'una llengua subordinada. Naturalment això també significarà canviar les condicions en què es troba la llengua dominant i no costa gens de preveure quina mena de conflictes suscitarà.

És interessant de destacar que hi ha situacions socials, generalment tradicionals, en què l'estat de subordinació d'una llengua es manté indefinidament. Durant segles el català ha estat una llengua subordinada sense que això comportés un retrocés de la seva capacitat com a llengua instrumental (SAUZET 1987). Era indispensable perquè la societat que el parlava funcionés, simplement perquè la majoria de la població era monolingüe catalana. Ja es veu que si es planteja l'alternativa entre normalització i substitució definitiva és perquè apareixen unes determinades condicions socials, no perquè es tracti d'un principi general. Ara, també és veritat que, si la planificació lingüística només es proposa el manteniment d'una llengua en una situació de subordinació, qualsevol canvi mínimament important en la seva situació social en posa en perill la supervivència. De fet en les nostres societats modernitzades, les condicions socials que permeten la supervivència d'una llengua en situació de subordinació són excepcionals (WÜEST 1988). Aquestes llengües només podran sobreviure dins d'una campana de vidre, gràcies a una activitat intensa de control que garanteixi l'estabilitat de les condicions socials que n'asseguren la vitalitat.

Quan hi ha projectes de planificació aplicada a la promoció d'una llengua subordinada, quins mecanismes es posen en funcionament?

Una de les coses que es posen en moviment és la valoració positiva i l'adhesió, en principi normal i previsible, a les característiques i a les pràctiques de la pròpia comunitat. Una comunitat, que té uns determinats costums, unes determinades normes de conducta i uns determinats valors, i que parla una determinada llengua, tendeix a valorar el que és propi seu, a conservar-ho i a potenciar-ho. Quan les condicions de funcionament no entren en crisi o en conflicte, de vegades per interferència d'una altra comunitat amb uns altres valors, tot això es manté amb la interacció dels diversos elements dins d'una certa estabilitat. Les situacions de subordinació lingüística se solen caracteritzar per la presència de factors de crisi en aquests elements. Una situació característica es dona quan s'introdueixen els valors d'una altra comunitat lingüística i es reestructuren els propis en funció dels nous, que esdevenen dominants. Es tracta d'un procés d'alienació, deguda a la interferència del sistema de valors d'una altra comunitat, que disposa dels mitjans per a imposar-lo en una mesura o en una altra (BOILEAU & SUSSI 1981). Llavors s'engega un procés d'aculturació: es van adoptant els elements de l'altra cultura, s'abandonen els de la pròpia i l'adhesió automàtica als propis valors entra en crisi.

Hi pot haver una desvinculació entre una pràctica social, que ja està funcionant en termes del sistema de valors nou, que s'està imposant, i una simbolització del sistema de valors propi: això s'ha anomenat idealització compensatòria (NINYOLES 1971). Com que està desencaixada la relació entre la pràctica

de la pròpia llengua i la seva funció de símbol de la comunitat, la llengua entra en un terreny només simbòlic, al marge de la pràctica social generalitzada. S'emfasitza el caràcter de símbol de la llengua justament perquè la seva pràctica està en crisi. Existeix una forma alienada de reivindicació de la pròpia llengua que projecta en arguments psicologistes, d'espontaneïtat, de naturalitat, tota aquesta simbolització, tota aquesta idealització compensatòria (ARACIL 1983a). El salt en el simbòlic és un fenomen que ens interessa d'una manera especial perquè és justament el que converteix la llengua en un element disponible per a tota mena de demagògia. La instrumentalització d'una llengua símbol a l'hora de fer propaganda, particularment propaganda política, sembla ben bé inevitable. Tot això ens és ben familiar a tots els catalans.

En el dret a l'adhesió de cadascú als propis valors i a l'enfrontament dels processos d'alienació hi ha una de les raons per a promoure una llengua i també per a proposar-se'n l'establiment. Es tracta del dret igualitari a la diferència: cada comunitat té dret al seu propi sistema de valors, a les seves pròpies pràctiques socials i, si ha entrat en un procés d'aculturació amb l'alienació consegüent, té dret a la defensa del seu sistema de valors propi enfront d'aquest procés.

La diversitat lingüística és un factor central en la construcció de la realitat i en la dinàmica d'intercanvi cultural i de progrés en el coneixement i en el control del medi. L'establiment d'una llengua subordinada és justament el que li garanteix el caràcter d'instrument real i eficaç d'una construcció de la realitat que es coordina amb les pròpies de les altres llengües, de les altres cultures.

Les diverses funcions socials de la llengua contribueixen decisivament a la cohesió del cos social. Vivim en societats evidentment complexes, no podem esperar que tot el conjunt de la societat comparteixi un mateix sistema de valors, però cal neutralitzar els generadors de conflictivitat i assentar les bases d'una integració dels diversos grups socials, que hauran de compartir almenys els valors que la facin possible. L'establiment de la llengua pròpia d'un territori completa d'una manera coherent la referència a aquest amb la referència a una determinada pràctica lingüística, vinculada a un sistema cultural i a l'autoidentificació en la llengua.

Ara, fet aquest quadre, apuntaré els comentaris a propòsit de la política lingüística a l'Estat espanyol.

Una cosa és clara: l'estat es proposa en el millor dels casos una política de manteniment de les llengües altres que l'espanyol, no pas una política d'establiment. Hem vist que l'establiment comporta que la llengua esdevingui garantidora de l'activitat social i l'instrument principal de definició de la realitat i es vinculi al més alt nivell d'autoidentificació dels seus parlants. La constitució espanyola, en canvi, estableix una jerarquia entre una llengua d'ús general i de coneixement obligatori i les altres llengües, innominades, que presenta en primer lloc com a objecte de certes pràctiques i actituds, altrament vagues. Només assenta un fet inqüestionablement positiu: la previsió de l'oficialitat de cada llengua en els àmbits regionals, tanmateix subordinada per definició a l'oficialitat general de l'espanyol.

Aquest plantejament depèn de la definició d'un espai. L'espai de referència és l'estat i, dins d'aquest espai de referència, no hi ha el propòsit d'aconseguir l'establiment de totes les llengües i d'aplicar la política adequada perquè hi hagi una pràctica igualitària de les diverses llengües establertes, sinó que clarament hi ha una jerarquització en les funcions i en la simbolització: els parlants de llengües altres que l'espanyol l'hauran d'utilitzar i s'hi hauran de

veure representats tan bon punt la seva activitat s'orienti més enllà dels límits de la pròpia regió.

Tant en l'ordre pràctic com en l'ordre simbòlic, el plantejament de la constitució és clar: permet polítiques de manteniment de les diverses llengües però inhibeix les polítiques d'establiment. A més a més l'estat no defineix cap política lingüística: assenta la impossibilitat d'una política d'establiment i deixa les eventuals polítiques lingüístiques explícites a les legislacions regionals. Amb això desvia l'atenció del debat sobre política lingüística a l'àmbit regional, però és un fet que no ha deixat mai d'intervenir per neutralitzar qualsevol iniciativa que tingués a veure amb el tractament d'una llengua diferent de l'espanyol com a llengua establerta.

Per què la constitució prefigura aquesta mena de política lingüística? Per què, després, les diverses polítiques regionals són d'una determinada manera? Naturalment perquè tot això es construeix sobre una situació de conflicte de sistemes de valors i d'alienació en diversos graus dels propis interessats. Es podria esperar que les polítiques regionals siguin una mena de punta de llança cap a la desalienació. Però aquí entra el fet que aquestes polítiques es formulen des de dintre de la pròpia alienació dels implicats.

Concretament en el cas del català ja he apuntat que el salt en el simbòlic i la utilització demagògica de la reivindicació lingüística són factors determinants. Ara puc afegir que a més a més aquesta manera de fer té una història: la promoció del català al tombant del segle dinou al vint està vinculada a una determinada política de la burgesia catalana que efectivament es proposava la constitució d'una superestructura per al català, no pas d'establir-lo a la base de l'estructura social (ARACIL 1983b). La Mancomunitat construeix una mena de símil d'aparell cultural i lingüístic d'estat sense estat i sense propòsit de constituir-lo. Això significa una utilització simplement simbòlica de la llengua amb objectius òbviament demagògics de creació d'una actitud regional que ajudi a fer pressió davant de l'estat. Aquest component ideològic, aquesta concepció de la jugada, és encara dominant a la Catalunya estricta. Es fa aquest ús polític de la llengua i s'arracona la possibilitat de posar sobre la taula les condicions i els objectius d'una política de planificació lingüística seriosa, que hauria d'enfrontar gradualment els conflictes inherents a la situació social del català, tot superant-los en fases successives que permetessin de difondre l'ús de la llengua i alhora de desarticlar el pensament alienat que garanteix la perpetuació del seu caràcter subordinat.

Això no priva que, com de fet va passar amb la política de començament de segle, una determinada promoció de la llengua orientada al seu manteniment com a element simbòlic, en comporti una certa difusió i que qui usa la llengua en situacions noves n'adquireixi una concepció diferent, capaç de fer perceptibles les contradiccions. La política actual, limitada des de l'origen, pot ajudar, doncs, a desvelar les contradiccions, continuar el debat i acabar capgirant el plantejament. Però no ho farà mai si va acompanyada insistentment del propòsit d'amagar l'ou i de neutralitzar el debat crític.

XAVIER LAMUELA

BIBLIOGRAFIA

- ARACIL 1965 Lluís V. ARACIL, «Conflicte lingüístic i normalització lingüística a l'Europa nova», dins *Papers de Sociolingüística* (Barcelona, Edicions de la Magrana, 1982), ps. 23-38.
- ARACIL 1983^a —, «El racionalisme oligàrquic», dins *Dir la realitat* (Barcelona, Edicions dels Països Catalans, 1983), ps. 47-65.
- ARACIL 1983^b —, *Història inèdita de la llengua catalana, segles XIX-XX*, «Canigó», núm. 806-807 (19-26 de març), ps. 28-31.
- BOILEAU & SUSSI 1981 Anna Maria BOILEAU & Emidio SUSSI, *Dominanza e minoranze. Immagini e rapporti interetnici al confine nordorientale* (Udine, Grillo, 1981).
- NINYOLES 1971 Rafael Lluís NINYOLES, *Idioma i prejudici* (Palma de Mallorca, Moll, 1975²).
- SAUZET 1987 Patric SAUZET, *Delai de la diglossia. Per un model mimetic del contacte de lengas*, «Lengas», núm. 21 (1987), ps. 103-120.
- WÜEST 1988 Jakob WÜEST, *Le problème des langues en Suisse alémanique*, dins Jean-Marie MARCONOT, ed., *Actes des Universités Occitanes d'Été 1986-1987* (Nîmes, Association pour la Culture Occitane, 1988), ps. 39-49.